

**БЎЛАЖАК БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ
ДАРСДАН ТАШҚАРИ ТАРБИЯВИЙ ФАОЛИЯТНИ
АМАЛГА ОШИРИШГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК
ИМКОНИАТЛАРИ**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.8.08.026>

*Бахронова Адиба Исмаиловна,
Бошланғич таълим методикаси кафедраси, Бухоро Давлат
Университети*

Аннотация. Ушбу мақолада бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини дарсдан ташқари тарбиявий фаолиятни амалга оширишга тайёрлашнинг педагогик имкониятлари, тарбиявий тадбирларга қўйиладиган талаблар, воситалар, усуллар, ёндашувлар ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, мақолада тарбиявий тадбирларни таъкил этишга оид методик тавсиялар баён қилинган.

Таянч сўз ва иборалар: дарсдан ташқари тарбиявий фаолият, бошланғич синф ўқувчиси, педагогик талаблар, воситалар, усуллар, технологиялар, педагогик маҳорат, вазиятни баҳолаш, тадбир иштирокчиси.

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПОДГОТОВКИ
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К
ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ ВНЕКЛАССНОЙ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

*Бахронова Адиба Исмаиловна,
кафедра методики начального образования, Бухарский
государственный университет*

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические возможности подготовки будущих учителей начальных классов к внеурочной воспитательной деятельности, требования, средства, методы и подходы к воспитательной деятельности. В статье также содержатся методические рекомендации по организации воспитательной деятельности.

Ключевые слова и фразы: внеурочная образовательная деятельность, младший школьник, педагогические требования, средства, методы, технологии, педагогическое мастерство, ситуационная оценка, участник мероприятия.

**PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF PREPARING FUTURE
PRIMARY CLASS TEACHERS TO IMPLEMENT EDUCATIONAL
ACTIVITIES OUTSIDE THE CLASSROOM**

*Bakhronova Adiba Ismailovna,
Department of Primary Education, Methodology Bukhara State
University*

Annotation. This article discusses the pedagogical possibilities of preparing future primary school teachers for extracurricular educational activities, the requirements, tools, methods and approaches to educational activities. The article also contains methodological recommendations for the

organization of educational activities.

Key words and phrases: extracurricular educational activities, primary school student, pedagogical requirements, tools, methods, technologies, pedagogical skills, situation assessment, participant of the event.

Бошланғич синф ўқувчиларининг таълим-тарбия тизимида, жумладан уларнинг ахлоқий тарбиясида педагогнинг роли бекиёсдир. Бола ҳаётининг катта қисми айнан педагогик фаолият жараёнида кечади, унинг характери, ҳаётий қарашлари, маънавий-ахлоқий кадриятлари, яъни унинг шахсининг фундаментал сифатлари шаклланади. Айнан шунинг учун педагог шахси – “улғайишнинг идеал образи” ҳисобланиб, унга кўра унинг яхлитлиги, уйғунлиги ва биринчи навбатда маънавий-ахлоқий кадриятлари ва установакалари боланинг шаклланишида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида[1] “узлуксиз таълим тизими мазмунини сифат жиҳатидан янгилаш, шунингдек профессионал кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш, ёшларни тарбиялаш ва уларнинг бандлигини таъминлашда мактабдан ташқари таълимнинг замонавий усуллари ва йўналишларини жорий этиш, ёшлар таълим-тарбияси учун қўшимча шароитлар яратишга қаратилган комплекс чора-тадбирларни ўз ичига олган бешта ташаббусни амалиётга татбиқ этиш” таълим тизимининг устивор йўналишлари сифатида белгилаб қўйилган.

Дардан ташқари тарбиявий фаолиятни амалга оширишда тарбиявий тадбирларнинг тутган ўрни бекиёс. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари тарбиявий тадбирларни ташкил этишда қуйидаги методик тавсияларга амал қилиши мақсадга мувофиқ. Яъни:

1. Тарбиявий тадбирнинг вазифаларини аниқлаштириш унинг самарадорлигини оширишнинг зарур шартидир. Мазкур вазифалар маҳорат билан талқин этилган ва тарбияланувчиларга етказиладиган бўлиши керак. Тарбиявий тадбир ташкилотчилари ўқувчиларга ўз нуқтаи назарларини мажбуран ўтказмасликлари керак: тарбияланувчиларни зарур қарорлари қабул қилишга, гўё ўз қарорлари сифатида қабул қилинадигандек ишонтириш зарур.

2. Ҳар қандай тарбиявий тадбир фаол ва мажмуавий йўналиш асосида лойиҳалаштирилади. Биринчи йўналиш ўқувчиларнинг жонли, ижодий, қизиқувчан фаолиятини талаб этади ва зарурат туғилганда, тиришқоқликни, фаол ҳаракат қилишни талаб этувчи вазиятларни танлашга йўналтиради. Иккинчиси эса, мураббий-тарбиячидан ҳар бир вазифани ҳар томонлама самарали амалга оширишни талаб этади.

3. Тарбиявий тадбирлар жараёнида ҳал қилиниши лозим бўлган барча вазифалар кутиладиган натижалар билан мос бўлиши лозим. Тарбиявий тадбир вазифаларини ойдинлаштирилган тарбиявий мақсад асосида белгилаб олинади

4. Тарбиявий ишлар мазмунини унинг вазифалари ва амалга ошириш шароитлари билан боғлиқ ҳолда белгилаб олиш ниҳоятда муҳимдир. Материал танланаётганда, у тарбияланувчиларнинг тарбиясига ижобий таъсир этиш томонларига эътиборни қаратиш лозим. Тарбиявий ишларда

турли хатоларга йўл қўймаслик учун мураббий-тарбиячи талабаларнинг нуқтаи назарлари ва қизиқишларини инобатга олган ҳолда уларни ривожлантириши, шунингдек, уларга таяниб иш олиб бориши керак.

5. Мақсадга мувофиқ шакл, метод ва воситалар тарбиявий ишларнинг ҳар бир босқичи учун алоҳида лойиҳаланади. Бунда технологик компонентларнинг имкон қадар фаоллик, ташаббускорлик, мустақиллик тамойилларини таъминлашга хизмат қилиши назарда тутилиши лозим.

6. Тарбиявий тадбирларни тайёрлашда ташкиллаштиришнинг юқори даражадаги аниқлигига эришишга ҳаракат қилиш лозим. Ҳар қандай тарбиявий тадбир тарбияланувчилар учун “ташкilotчилик мактаби”га айланиши керак. Тайёргарлик ташаббускорлик, талабчанлик, киришимлилик, мажбуриятларни тақсимлаш махорати, вазиятларни тезда баҳолаш каби фазилатларни тарбиялайди.

7. Тарбиявий тадбирлар нусха кўчиришни ёқтирмайди. Ўзгарувчанлик ва ҳаракат доирасининг кенглиги тарбиявий тадбирларнинг фарқловчи белгиларидир. Гуруҳларнинг, айрим ўқувчиларнинг бир-бирига жипслигидан кенг фойдаланишга интилиш яхши натижа беради. Тарбиявий тадбирларни лойиҳалаш чоғида, бир гуруҳда мувафакқият келтирган тажриба иккинчисида айнан шундай натижани бермаслиги мумкинлигини эсда тутиш керак.

8. Тарбиявий тадбирлар турли-туман бўлиши керак. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар ёрқин ишларни узоқ эслаб юрадилар, шу боис бундай тадбирларни такрорлаш мақсадга мувофиқ эмас, чунки у аҳамиятини йўқотиши мумкин. Тарбиявий тадбирларни ҳар доим янгисини топиш қийин, аммо уларни амалга ошириш технологиясини қайта ишлаб чиқилиши мақсадга мувофиқ.

9. Тарбиявий тадбирлар эмоционаллик, юқори жўшқинлик асосида лойиҳалаштирилиши лозим. Маълумки, ҳаяжонга тушган киши ниҳоятда таъсирчан бўлади. Ҳар бир тарбиявий тадбирда ўқувчиларнинг ҳаётига яқин, ҳамоҳанг бўлган жиҳатларни топиш ва унда ижобий хислатларни ривожлантириш, барқарор ҳаётини эътиқодни қарор топтириш, олам манзарасини ва ҳақиқатни англашга ёрдам берадиган қилиб етказиш керак.

Мақсад, мазмун, шакл категориялари тарбия жараёнининг моҳияти (у нимага қаратилган, нимани тўлдиради, нимага йўналтирилган, қандай шаклда тугалланади)ни очиб беради. Бироқ, тарбия моҳиятини ёритишда қандай қилиб тарбиялаш саволи билан алоқадор яна бир муҳим категория ҳам мавжуд. Бу тарбия методи тушунчасидир.

Тарбия методи (юнонча “методос” – йўл) тарбия мақсадига эришишнинг йўли. Таълим муассасаси амалиётига татбиқ этилганда, методлар – бу тарбияланувчиларнинг онги, иродаси, туйғулари ва хулқига таъсир этиш усуллари[2].

Тарбиянинг мутлақо янги методларини яратишга ҳамма мураббий-тарбиячининг кучи етмайди. Методларни такомиллаштириш муаммоси доимо мавжуд, ҳар бир мураббий-тарбиячи ўзининг имкониятига кўра уни ҳал қилади, тарбия жараёнининг аниқ шарт-шароитларига мос равишда ўзининг хусусий қарашларини ифода этиш асосида умумий методикани бойитади. Тарбия методларини бундай хусусий

такомиллаштириш тарбия усуллари деб аталади.

Тарбия усуллари – умумий методнинг бир қисми, алоҳида ҳаракати, янада аниқлашуви. Образли айтганда, усуллар – бу қўйилган мақсадга тезроқ эришиш учун тарбиячи ўзининг тарбияланувчилари билан йўл очадиган ўрганилмаган сўқмоқ. Агар уни бошқа тарбиячилар ҳам фойдалана бошласа, у ҳолда аста-секин усуллар кенг устунли йўллар – методларга айланиши мумкин. Тарбия метод ва усулларини билиш, уларни тўғри қўллай олишни эгаллаш – бу педагогик маҳорат даражасини белгиловчи муҳим тавсифлардан бири. Тарбия метод ва усулларининг алоқадорлиги ана шунда[3].

Амалиётда тарбия воситалари тушунчаси ҳам ажратилади. Усуллар деганда таъсир кўрсатишлар бирлиги, восита деганда, усуллар йиғиндиси тушунилади. Восита – бу усул ҳам эмас, метод ҳам эмас. Масалан, меҳнат – тарбия воситаси, бироқ уни кўрсатиб бериш, меҳнатни баҳолаш, ишдаги хатони кўрсатиш – бу усуллар. Сўз (кенг маънода) – тарбия воситаси, бироқ реплика, таққослаш – усуллар. Бу билан боғлиқликда баъзан тарбия методлари қўйилган мақсадни муваффақиятли амалга ошириш учун фойдаланиладиган усул ва воситалар тизими сифатида аниқланади. Худди шунингдек методнинг тузилишида усуллар ва восита албатта мавжуд бўлади.

Тарбиявий тадбирларни лойиҳалаш босқичининг яна бир муҳим таркибий қисми – баҳолаш ва рефлексиядир. Педагогик баҳолашнинг ҳозирда икки тури қўлланилади: очиқ педагогик баҳолаш ва ёпиқ тарздаги педагогик баҳолаш. Шахснинг субъектив мустақиллигини интенсив ривожлантиргани боис, тобора самарали ҳисобланган ёпиқ тарздаги педагогик баҳолаш алоҳида аҳамият касб этади.

Замонавий тарбия амалиётида қуйидаги тарзда ифодаланиши мумкин бўлган ёпиқ тарздаги педагогик баҳолаш тобора катта аҳамият касб этиб бормоқда:

“Мен – хабар”, ҳаётини ҳодиса билан боғлиқ ўз ҳолати ва кечинмаларини овоз чиқариб маълум қилиш (масалан: “Ёши катталар ёки мансабдорлар менинг ёнимда кичикларга қўпол гапирса, мен доим ўзимни ноқулай ҳис қиламан”);

“Сен – хабар”, талаба бирор иш содир қилган вазиятда унинг тахмин қилинган ҳолатини овоз чиқариб айтиш (масалан: “Сен жуда хафа бўлганинг ва ўзингни назорат қила олмаганинг учун шундай қилган, энди афсусланаётган бўлсанг керак” ёки “Бажармадингми, демак бажаришинг керак!”);

баҳолаш ваколатини ўқувчи зиммасига юклаш (масалан: «Сен нима дейсан? Ўз хагги-ҳаракатингни қандай баҳолайсан?»); кечиктирилган баҳо (“Ҳаммасини кейинроқ муҳокама қиламиз”) ва бошқалар[4].

Рефлексия – фаолият натижаларини шахснинг ўзи томонидан баҳолаши: “Менга берилган вазифани яхши бажардимми?”, “Тадбирда иштирок этишда жараёнида нималарни ҳис қилдим?”, “Ўзимни қай тарзда намоён этдим?”, “Тадбирдан қониқиш ҳосил қилдимми?”.[5]

Тарбиявий ишларни режалаштириш босқичи мақсадни қўзлаш босқичидан кейин бошланади ва ундан фақат назарий жиҳатдан фарқланади, аммо амалий жиҳатдан бу ажралмас жараёндир. Бу босқичда тарбиячилар олдида: тарбияланувчилар билан бирга

фаолият йўналишининг барча қисмларини аниқлаш, иштирокчилар орасида мажбуриятларни тақсимлаш, уларни қандай қилиб бажариш лозимлигини кўрсатиш каби муҳим вазифалар ҳам туради.

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини дарсдан ташқари тарбиявий фаолиятни амалга оширишга тайёрлашда қуйидагиларга эътибор қаратиш зарур:

1. Тарбиявий тадбирларни ташкил этишда ўқувчиларнинг тайёргарлик даражасига таяниш, уларнинг ёш ва шахсий хусусиятларини имкон даражасида кенгроқ қамраш лозим. Чунки, тарбиявий тадбирнинг фавқулудда мураккаблиги тадбир мақсадининг ўқувчилар томонидан англаб етилмаслигига, тадбирнинг нега ва нима учун ташкил этилганлиги ҳақидаги ноаниқ тасаввур эса, тарбиявий тадбирни қуруқ расмиятчиликка айлантиради. Кейинги тадбирга қизиқтириш энгил кечмайди.

2. Тарбиявий тадбир – жамоатчилик иши. Тарбиячи ўқувчиларнинг тадбир ишланмасини тузишнинг ниҳоятда масъулиятли иш эканлиги, ўқувчи амалга ошираётган ҳар бир босқичнинг бошқа босқичлар билан албатта боғлиқлиги ва бир-бирини тақозо этиши ҳис этишига имконият яратиши лозим.

3. Мураббий-тарбиячи режалаштиришнинг тармоқли методикаси, кўргазмалари, осон ўқиладиган ва тушунарли чизма режалар тузиш методикалари билан таниш бўлиши лозим. Ўқувчилар билан уларни ўрганиш ҳамда тарбиявий тадбирни режалаштиришда тармоқли чизмани қўллаши мақсадга мувофиқ.

Олий таълим муассасаларида тарбиявий тадбирларни ташкил этишнинг асосий қоидалари:

бажарилиши лозим бўлган ишларнинг мақсадини аниқ белгилаш, ҳаракатни бошидан охиригача яхлит тасаввур қилиш (нимага эришиш керак?);

тарбиявий тадбир иштирокчилари учун аниқ вазифаларни белгилаш (қандай ҳаракатлар воситасида эришиш мумкин?);

кутилаётган иш учун барча зарурий нарсаларни тайёрлаш (нималар ёрдамида эришиш мумкин?); натижаларни аниқлаш учун муайян мезонларни белгилаш (эришилган миқдор қанча?);

жавобгарлик, вазифани бажаришга масъул ва ҳисобот вақтини тақсимлаш (мақсадга эришилганликни нима билан рағбатлантириш мумкин?);

ташқилий тизимни уюштириш воситаси сифатида ижрочиларга йўл-йўриқ кўрсатиш (қандай қилиб эришиш мумкин?)[6].

Синфдан ташқари таълим-тарбиявий тадбирларни ташкил этиш ва ўтказишда қуйидагиларга эътибор қаратиш талаб этилади:

- бошланғич синф ўқувчилари билан ўтказиладиган синфдан ташқари тадбирларга раҳбарлик қилишда ўқитувчи ёш даврлари психологиясини билиши ва индивидуал хусусиятларга эътибор қаратиши;

- ўқитувчи синфдан ташқари тадбирлар орқали ўқувчиларда ахлоқий тарбияланганлик кўникмаларини ривожлантириш йўллари, усуллари тўғри танлаши;

- ўқитувчи синфдан ташқари тадбирлар жараёнида ўқувчиларни

изчилтарзда ахлоқий тарбияланганлик кўникмаларини ривожлантиришга ўргатиши.

Хулоса қилиб айтганда, бошланғич синф ўқувчилари билан амалга ошириладиган ҳар қандай таълим-тарбиявий тадбирлар уларнинг дарсда олган билимларини тўлдириши лозим. Шу жиҳатдан қараганда, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини ўқувчиларни ахлоқий тарбиялашга тайёрлашда дарсдан ташқари иш шаклларида тўғри фойдалана олиш ҳам муҳим педагогик аҳамиятга эга. Мазкур таълим-тарбиявий тадбирларнинг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш ўқувчиларнинг билиш фаолиятини фаоллаштиради, қизиқишларини оширади, истеъдодларининг намоён бўлишига имконият яратиб беради.

Фойдаланилган манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепцияси” тўғрисидаги ПФ-5712-сонли Фармони. <https://lex.uz>

2. Педагогика: энциклопедия. III жилд. жамоа // Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2017. 424 бет.

3. Мавлонова Р.А, Раҳмонкулова Н.Ҳ. Бошланғич таълимнинг интеграциялашган педагогикаси. - Т.: 2005.- 99 б.

4. Махмутова Г.И. Олий педагогик таълим тизимида талабаларни маънавий шакллантиришнинг ижтимоий педагогик хусусиятлари: Педагогика фанлари номзоди. ... дисс. – Т.: 2004. – 172 б.

5. Халиков А.А. Олий таълим муассасаларида бўлажак ўқитувчилар педагогик маҳоратини ривожлантириш. // Монография. Iqtisod Moliya.– Тошкент. – 2015. 435 б.

6. Мардонов Ш.Қ. Янги таълимий қадриятлар асосида педагог кадрларни тайёрлаш ва малакасини ошириш. – Т.: Фан, 2006. – 232 б.